

تحلیل پیامدهای منطقه‌ای و جهانی بحران ژئوپلیتیک سوریه (با تأکید بر بحران آوارگان)

سیدهادی زرقانی¹ و ابراهیم احمدی²

تاریخ وصول: 1397/01/19، تاریخ تایید: 1397/05/13

چکیده

بحران سوریه، پس از هفت سال (از 2011 تا 2018) درحالی به پایان رسید که تبعات انسانی فراوانی را از حیث آوره شدن بیش از نیمی از جمعیت جمعیت 23 میلیونی (در حدود 13/5 میلیون)، این کشور برجای گذاشت. کمیساریای عالی سازمان ملل متحد، بحران سوریه، را بدترین بحران جهانی طی 25 سال گذشته عنوان کرد. پژوهش حاضر در پی بررسی و تبیین پیامدهای بحران آوارگان سوری بر کشورهای میزبان و به تبع مشکلات و چالش‌های این آوارگان در کشورهای پذیرنده است. از لحاظ ساختار؛ پژوهش حاضر در ابتدا به صورت اجمالی به تحلیل و بررسی نقش کشورهای میزبان [آوارگان] در منازعه و جنگ سوریه می‌پردازد. این کشورها به ترتیب پنج کشور منطقه‌ای ترکیه، لبنان، اردن، عراق و مصر، و در بعد فرامنطقه‌ای تا حدودی کشورهای اتحادیه اروپا می‌باشند. سپس در مرحله بعد، به وضعیت آوارگان در کشورهای نام برده، و به تناسب اثراتی که این مهاجرت اجباری بر این کشورها خواهد گذاشت، پرداخته می‌شود و در آخر تبعات این مهاجرت اجباری در ابعاد سیاسی، اقتصادی، فرهنگی، امنیتی و اجتماعی مورد مورد واکاوی قرار می‌گیرد. به‌طور کلی بحران ژئوپلیتیک سوریه علاوه بر اینکه در بعد داخلی، اثرات بلند مدتی را بر دولت - ملت سوریه خواهد گذاشت، در میان مدت و دست‌کم کوتاه مدت نیز کشورهای پذیرنده را متأثر خواهد کرد؛ این وضعیت برای همسایگان سوریه به مراتب حادث‌تر است.

کلیدواژگان: سوریه، بحران ژئوپلیتیک، بحران آوارگی، مهاجرت اجباری.

1. دانشیار جغرافیای سیاسی، دانشگاه فردوسی مشهد

2. دانشجوی دکتری جغرافیای سیاسی، دانشگاه تربیت مدرس (نویسنده مسئول) e.ahmadi446@yahoo.com

مقدمه

گزارش‌ها و آمارها نشان می‌دهد جهان امروزی از منظر بحران آوارگی و پناهندگی وضعیت اسفناکی را تجربه می‌کند؛ چنانکه در پایان سال 2014، تعداد 59/5 میلیون نفر در جهان مجبور به ترک خانه‌های خود شدند. این آمارها در حالی است که فقط طی همین سال (2014)، نسبت به سال 2010، به میزان 13/9 میلیون نفر به تعداد آوارگان جهان اضافه شده است. این میزان برای سال 2016 میلادی به بیش از 65/5 میلیون نفر رسیده است (Najjar, 2016: 7). منطقه خاورمیانه به دلیل فضای استراتژیک بی‌ثبات و ناامن مسلط بر آن در این بین جایگاه ویژه‌ای دارد - به‌نحوی که تنش و بحران در کشورهای عراق، سوریه، افغانستان و ... موجی از مهاجرت‌های اجباری را به همراه است. بر طبق گزارش کمیساریای عالی سازمان ملل، بحران سوریه بدترین بحرانی است که جهان طی 25 سال گذشته تجربه کرده است. در هفتمین سال جنگ سوریه، با آواره‌گی و پناهندگی بیش از 4 میلیون نفر در منطقه و ورای آن مواجهیم. این بحران تا کنون بیش از 220/000 هزار نفر کشته و حدود 1 میلیون زحمی بر جای گذاشته است (United Nation, 2015, April 24). گزارش کمیساریای عالی سازمان ملل در امور پناهندگان در سال 2017 نشان می‌دهد 13/5 میلیون نفر از مردم سوریه نیازمند به کمک‌های بشردوستانه فوری هستند - که از این تعداد 7/5 میلیون نفر در زمره آوارگان داخلی محسوب می‌شوند (UNHCR, 2017). هدف این پژوهش بررسی بحران ژئوپلیتیکی سوریه از منظر بحران آوارگان است. پژوهش حاضر با رویکرد توصیفی - تحلیلی و بهره‌گیری از داده‌های کتابخانه‌ای در پی پاسخ به یک سوال است. پرسش اصلی پژوهش چنین است؛ آیا اصولاً می‌توان بحران سوریه را یک بحران ژئوپلیتیک دانست؟ مهمترین جنبه مورد غفلت این بحران کدام است؟ از حیث نظری، در دسته‌بندی ویژگی بحران‌های ژئوپلیتیک، بی‌شک بحران سوریه از نوع یک بحران ژئوپلیتیک است. بحران‌های ژئوپلیتیکی اصولاً دارای دو ویژگی اساسی‌اند که آنها را از سایر بحران‌ها متمایز می‌نماید؛ (1) الگوی مداخله و سطوح درگیری بحران؛ (2) دیرپایی و مانایی بحران. از حیث ویژگی نخست، مشاهده می‌شود که سطوحی از بازیگران میکرو (گروه‌های داخلی) و ماکرو (بازیگران منطقه‌ای و جهانی)، در بحران سوریه به ایفای نقش می‌پردازند. از حیث ویژگی دوم، به نظر این بحران تا سالیان طولانی پویایی خود بر کشور سوریه و کشورهای منطقه را حفظ خواهد نمود. به‌نظر - در این میان بحران انسانی آوارگان، تاریک‌ترین جنبه‌ی بحران ژئوپلیتیک سوریه است. در حقیقت، یکی از جنبه‌های ماندگاری این بحران، اثرات (سیاسی، اقتصادی، امنیتی، اجتماعی و...) آوارگان بر کشورهای میزبان است. بنابر گزارش کمیساریای عالی سازمان ملل در امور پناهندگان، طی این چند سال اخیر بحران سوریه، حدود 4/5 میلیون نفر سوری از این کشور گریخته و روانه کشورهای ترکیه، لبنان، اردن، مصر و سایر کشورهای اروپایی شده‌اند. این رقم، شامل: 1/805/225 میلیون آواره در ترکیه؛ 249726 نفر در عراق؛ 629/128 در اردن؛ 132375 نفر در مصر؛ 1/172/753 نفر در لبنان و حدود 24/055 نفر در سایر نقاط جهان می‌باشد (UNHCR, 2015A; Grisgraber and Crisp, 2014: 3). بدتر اینکه، قریب به نیمی از این آوارگان را کودکان تشکیل می‌دهند. جدای از آسیب‌هایی که متوجه این آوارگان شده و جدای از اینکه مسائل ملت سازی در سوریه از باب موضوع دچار چالش جدی شده و یا در آینده خواهد شد؛ اما حداقل در کوتاه مدت یا میان مدت حضور این آوارگان و پناهنده‌ها دارای آثار و پیامدهایی بر کشورهای میزبان بوده است؛ به‌طوری که این حضور اجباری دارای آسیب‌های فراوانی هم بر خود آوارگان و هم بر کشورهای میزبان بوده است.

مفاهیم اصلی پژوهش

مهاجرت [اجباری]

مهاجرت اجباری یکی از گونه‌های مهاجرت است که در طی تاریخ با شدت و ضعف مختلف وجود داشته است. در واقع مهاجرت ناخواسته یا اجباری جنبه تاریک مهاجرت می‌باشد که به معنی جابه‌جایی افراد یک کشور یا منطقه به کشوری دیگر علی‌رغم میل باطنی می‌باشد (زرقانی و همکاران، 1395: 27). استفن کاستلز در اثر خود با عنوان "مواجهه با واقعیت‌های مهاجرت اجباری" مهاجرت‌های اجباری را شامل پناهندگان¹، پناهجویان²، افراد تبعیدی داخلی³، تبعیدی‌های توسعه⁴، تبعیدی‌های محیطی و حوادث⁵ می‌داند (لهسانی‌زاده، 1383: 75). مهمترین علل و زمینه‌های مهاجرت‌های بین‌المللی در قالب نمودار زیر نمایش داده شده است.

پناهندگی

در تعریف کنوانسیون 1951 هر شخصی که به دلیل تجاوز خارجی، اشغال، تسلط بیگانگان یا هر واقعه‌ای که به‌طور جدی نظم عمومی تمام یا بخشی از کشور اصلی یا متبوع خود، وادار به ترک کشور اصلی برای یافتن پناهمگاهی در کشور دیگری غیر از کشور اصلی یا متبوع خود گردد پناهنده می‌گویند. کسانی که پناهنده می‌شوند، دارای وضع بهتری از دیگر کسانی که ناگزیر از مهاجرت شدند؛ زیرا وضع حقوقی‌اشان روشن است و سزاوار پشتیبانی از سوی کمیساریای عالی پناهندگان سازمان ملل‌اند (سرفراز، 1393: 81).

پناهجو

پناهجویان کسانی هستند که به کشور دیگری گریخته‌اند و با ادعای وضع پناهندگی درخواست حمایت دولتی کرده‌اند، ولی درباره درخواست‌شان تصمیم نهایی گرفته نشده است. پناهجویان در واقع گروه دیگری از مهاجران با حقوقی بسیار محدود هستند. آنان باید فرآیندهای حقوقی طولانی و پیچیده‌ای را برای اثبات اینکه کشورشان را به علت آزار دیدن ترک کرده‌اند، بگذرانند. در چارچوب این مراحل، آنان بیشتر در اردوگاه‌هایی با امکانات بسیار اندک اسکان یافته و از جمعیت بومی جدا می‌شوند (سرفراز، 1393: 84).

آواره

عنوان آواره را برای مشخص کردن گروه‌هایی به کار می‌برند که بر خلاف میل خود و به دلیل جنگ، قحطی، بیماری و یا عوامل دیگر از خانه و کاشانه‌شان رانده می‌شوند و در جایی دیگر، هر جا که باشد، پناه می‌گیرند این گروه‌ها عمدتاً در کشور مقصد از شرایطی که شهروندان آن کشور برخوردارند، بی‌بهره می‌مانند و معمولاً در اردوگاه‌هایی که برای آنها تدارک دیده شده و با کمک‌های مالی سازمان‌های بین‌المللی زندگی می‌کنند (کیوان‌مهر، 1377: 9). بدین ترتیب، ذیل مفهوم آواره، بی‌خانمان یا کسی جای می‌گیرد که جای مناسبی برای خوابیدن ندارد و نیز کسی که خانه، به معنای «فراهم آورنده‌ی بنیادها، هویت، امنیت، حس تعلق و فضای سالم»، را از دست داده است. همچنین «پناهجو»، «تبعیدی»، «مهاجر» و «بیگانه» و نیز «سرگشته» را می‌توان در معنایی کلی «آواره» نامید.

1. Refugees

2. Asylum Seekers

3. Internally Displaced Persons

4. Development Displacees

5. Environmental and Disaster Displacees

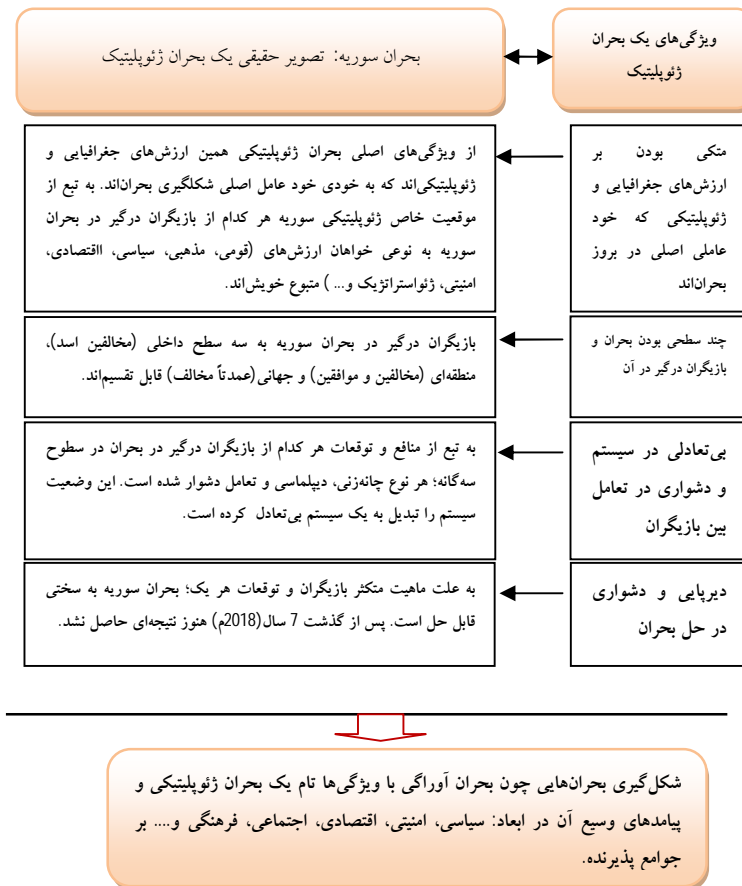
رهیافت‌های نظری پژوهش

بحران ژئوپلیتیک

در یک دسته بندی اجمالی - انواع اصلی بحران این گونه‌اند: الف) امنیتی؛ ب) سیاسی (حاکمیت، مشروعیت)؛ ج) نظامی؛ د) اقتصادی؛ ه) فرهنگی (هویت، اطلاق)؛ و) اجتماعی؛ ز) ژئوپلیتیک؛ ح) سیاسی - اجتماعی (مشارکت)؛ ط) سازمانی (کاظمی، 1373: 15). به لحاظ سطح؛ بحران، به سطوح محلی، ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی تقسیم می‌شود. انواع سطوح مداخله در بحران نیز محلی، ملی، منطقه‌ای، فرامنطقه‌ای، جهانی و کروی و سازه‌ای (سازمان‌های جهانی) است. در این میان انواع بحران‌های یاد شده؛ اما بحران ژئوپلیتیک نسبت به سایر بحران‌ها دارای خصیصه و عملکرد متفاوتی‌اند؛ از این حیث که یک بحران ژئوپلیتیک از پایداری و تداوم نسبی برخوردار است و به سادگی قابل حل و برطرف شدن نیست؛ زیرا موضوع بحران و کشمکش، ارزش‌هایی جغرافیایی هستند که در زمره منافع ملی و جمعی محسوب می‌شوند. در حقیقت بحران ژئوپلیتیک، منازعه و کشمکش حکومت‌ها و یا گروه‌های متشکل سیاسی - فضایی بر سر کنترل و تصرف یا و یا چند ارزش و عوامل جغرافیایی است (حافظ‌نیا، 1396: 203). کشمکش‌های مرزی و تعیین خطوط مرزی؛ بحران‌های فضایی - قومی نظیر کردستان، کشمیر، باسک و ایرلند؛ بحران‌های مکان‌های مذهبی نظیر مسجد بامری، بیت‌المقدس؛ بحران‌های ذخایر زیرزمینی مشترک؛ بحران جزایر از جمله بحران‌های ژئوپلیتیک دیرپا محسوب می‌شوند (هاگت، 1375: 385). اصولاً دیرپایی و سطوح مداخله (از سطح ملی تا کروی) دو خصیصه اصلی بحران ژئوپلیتیک است؛ حال آنکه یک بحران سیاسی عامل بروز تنش در روابط حکومت‌ها و دولت‌ها با یکدیگر می‌باشد و ممکن است به سردی روابط، قطع روابط و در احتمال ضعیف‌تری به جنگ و درگیری منجر شود. این بحران‌ها بیشتر از عوامل رفتاری، اندیشه‌ای، آئین دیپلماسی و تشریفات، تعرض و بی‌احترامی نسبت به پرستیژ ملی و ارزش‌های سیاسی و فرهنگی و نظایر آن حاصل می‌شود، بر خلاف بحران ژئوپلیتیک، بحران‌های سیاسی زودگذر می‌باشند و به سادگی قابل حل‌اند؛ حال آنکه یک بحران ژئوپلیتیک ممکن است سالیان درازی تداوم داشته باشد.

اجمالاً یک بحران ژئوپلیتیک دارای خصایص زیر است:

1. موضوع و عامل بحران، کنترل، مداخله و تصرف یک یا چند ارزش جغرافیایی اعم از طبیعی و انسانی است؛
2. از پایداری و تداوم نسبی برخوردار است و به سادگی قابل حل نیست؛
3. بحران ژئوپلیتیک دیرپا ولی بحران سیاسی زودگذر و قابل حل است؛
4. در بحران ژئوپلیتیک الگوی مداخله‌ای چند سطحی شکل می‌گیرد که شامل سطح محلی، سطح منطقه‌ای، سطح فرا منطقه‌ای، سطح جهانی و کروی، سطح سازه‌ای سازمان‌های منطقه‌ای و جهانی می‌شود (حافظ‌نیا، 1396: 130).

یافته‌های پژوهش

مواضع کشورها گوناگون در قبال بحران سوریه

ترکیه

ترکیه از بازیگران اصلی در سوریه است. از آغاز نا آرامی‌ها در سوریه (در مارس 2011م) دولت ترکیه واکنش‌های متفاوتی نسبت به آن نشان داده است. رویکرد ترکیه در ابتدا مبتنی بر همکاری با دولت سوریه و کمک به حل بحران بوده است، اما بتدریج ترکیه - به این نتیجه رسید که اراده‌ی جدی برای انجام اصلاحات در سوریه وجود ندارد یا در بدترین وضعیت، بشمار نفوذ لازم در ساختار سیاسی سوریه برای پیشبرد و تحقق اهداف متنوع را ندارد (سلطانی‌نژاد و همکاران، 1395: 115-116)؛ بنابراین ترکیه ترجیحاً در کنار شرکای غربی - عربی و همسوی با منافع آنها به جمع اپوزیسیون سوریه و اسد پیوست.

لبنان

لبنان و سوریه به عنوان دو کشور هم‌مرز روابط سیاسی و اجتماعی طولانی مدتی را از گذشته تا کنون داشته‌اند. در سایه این مساله پیوندهای عمیق سیاسی، مذهبی، فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی میان دو کشور شکل گرفته است. جدای از حزب‌الله که هم‌راستا با ایران و سوریه بخشی از جریان مقاومت منطقه‌ای است؛ اما دولت‌مردان لبنانی خود به این درک مشترک رسیده‌اند که امنیت سوریه در حقیقت امنیت لبنان است. پیوند امنیتی سوریه و لبنان از دو منظر مهم و همپوشان است؛ در درجه نخست هم‌پیوندی سرزمینی لبنان و سوریه و در درجه دوم موجودیت تهدیدزای اسرائیل در همسایگی دو کشور. در حقیقت ماهیت تنش و تهدیدزای اسرائیل باعث نوعی اتحاد و یکپارچگی در تعریف از منافع ملی و یکپارچگی سرزمینی در بین تمامی گروه‌های لبنانی شده است.

اردن

با توجه به رفتار اردن پس از آغاز بحران ظهور داعش و سایر گروه‌های مسلح جهادی در سوریه و عراق، می‌توان گفت رفتار اردن نسبت به تحولات این کشورها به دلایل امنیتی، سیاسی و اقتصادی دچار نوعی تعارض بوده است. اردن پس از شروع جنگ داخلی در سوریه، بنای همکاری با گروه‌های مسلح مخالف بشار اسد را نهاد و حتی بخشی از خاک خود را برای آموزش این گروه‌ها تحت مدیریت آمریکایی‌ها اختصاص داد. اما وقتی ورق برگشت و از اوایل سال 2017 میلادی به تدریج شکست داعش و سایر گروه‌های تروریستی آشکار شد، و انسجام ائتلاف ایران، روسیه و ترکیه در سوریه افزایش یافت، اردن رویه چند سال گذشته را کنار نهاد و علاوه بر بازگشایی مرزهای خود، بدون جنجال شروع به فشار بر گروه‌های مسلح جهادی و معارضان سوریه کرد که نقاط مرزی اردن را ترک کنند.

مصر

در جریان بحران سوریه، مصر دست‌کم نقش بی‌طرف و حتی به ظاهر، طرفدار اسد را ایفا کرده است. اساساً مصر خواهان پایان مناقشه در سوریه است و تمایلی به براندازی حکومت در سوریه ندارد. طی این منازعه مصر حدود 200 تن از مستشاران نظامی خود را روانه سوریه کرد تا به نیروهای نظامی سوریه در جنگ با داعش کمک کنند. غیر از این - مجموعه‌ای از کماندوها موسوم به "صاعقه مصر" و خلبان‌های مصری به سوریه آمدند و در فرودگاه‌های التیفور و حماه و المزه مستقر شدند. روابط مصر و سوریه حتی در جریان برکناری مرسی نیز قطع نشد و این دو کشور همیشه سعی بر حفظ روابط دو جانبه داشتند (Huffingtonpost, 2016, Sep 7). البته بخشی از حضور مصر در سوریه ضمن توجه به منافع خاص، می‌تواند در رقابت با عربستان سعودی تحلیل کرد. در مذاکرات صلح سوریه، علی‌رغم اینکه عربستان انتظار داشت مصر در سمت آنها بایستد و موضع مشترکی با آنها در قبال سوریه و سایر مسائل منطقه‌ای اتخاذ کند، اما شاهد بودیم که مصر به همراه عراق و ایران در مذاکرات لوزان درخصوص سوریه حضور یافت؛ این مسئله به این معنی است که به نظر مصر قصد دارد از کارت کشورهایی مثل ایران و عربستان، همزمان استفاده کند.

اتحادیه اروپا

خاورمیانه و شمال آفریقا به چند دلیل از جمله مجاورت جغرافیایی، حضور بسیاری از مهاجران مسلمان کشورهای خاورمیانه و شمال آفریقا در کشورهای اروپایی، وابستگی اروپا به منافع طبیعی منطقه از جمله نفت و روابط گسترده تجاری بین اروپا و این کشورها، به عنوان حیاط خلوت اروپا تلقی می‌شود. از این منظر - وقوع جنگ داخلی در سوریه و کشته شدن صدها هزار نفر در آن، تبدیل به موضوع محوری نگرانی برای اتحادیه اروپا، آمریکا و جامعه بین‌المللی شد. پس از مارس 2011 م. اتحادیه اروپا - مجموعه گسترده‌ای از تحریم‌ها علیه دولت سوریه با هدف تحت فشار قرار دادن آن جهت پذیرش آتش‌بس و مذاکره تصویب نمود. هدف عمده اتحادیه اروپا از اعمال تحریم‌ها، در وهله اول اعمال فشار و تغییر رفتار دولت سوریه و در وهله بعد از بین بردن وفاداری سیاسی به واسطه افزایش تنگناهای مالی در بین گروه‌های طرفدار دولت و افزایش شکاف بین نیروهای دولتی و طبقات حامی دولت بود (خان بیگی، 1392: 1025). با گذشت هفت سال از بحران (2018-2011 م)، اتحادیه اروپا کماکان اعتقاد دارد اسد نباید جایگاهی در آینده سیاسی سوریه داشته باشد. درحقیقت اتحادیه اروپا خواهان انتقال قدرتی هدفمند و فراگیر در سوریه است که پذیرای تمام اقشار این کشور باشد. درعین حال اتحادیه اروپا حل بحران سوریه را تنها از طریق مذاکرات سیاسی امکان‌پذیر می‌داند.

وضعیت و شرایط پناهنگان سوری در کشورهای میزبان

ترکیه

آمارهای موجود نشان می‌دهد، در 31 دسامبر 2014 میلادی ترکیه میزبان بزرگترین جمعیت سوریه به میزان 1/552/839 نفر است (UNHCR, 2015C). آمارها دیدبان حقوق بشر در سال‌های 2016-2017م. این میزان را نزدیک به 2 میلیون نفر نیز اعلام کرده است. نظرسنجی‌ها نشان می‌دهد در ترکیه حدود 90 درصد پناهجویان سوری خواهان بازگشت به کشور خود هستند می‌باشند (European Commission, 2017, April). فقر، گرسنگی و شرایط نامساعد تغذیه و بهداشت حاکم بر آوارگان سوری سبب دست به کار شدن مافیای فروش زنان و اعضای بدن در ترکیه به شکل قابل توجهی است. غیراز این، بسیاری از ساکنان این کمپ‌ها به کارگران ارزان قیمت در شهرهای ترکیه تبدیل شده‌اند - تا بتوانند روزگار بگذرانند. بسیاری از این آوارگان در شهرهای استانبول، آنکارا، ازمیر، غازی انتپ، دیاربکر، شانلی عرفا، کیلیس، مالاتیا، باتمان، حاتای، عثمانیه، وان و بورسا زندگی می‌کنند که مورد سوء استفاده‌های گسترده جنسی قرار گرفته‌اند. براساس آخرین گزارش‌های کمیسیون امور آوارگان و پناهندگان جنگی سازمان عفو بین‌الملل تنها 10 درصد از آوارگان سوری موجود در ترکیه در کمپ‌های این کشور حضور دارند. در راستای حداقل رسانی این مشکلات از سال 2016 میلادی، کمیسیون اقتصادی اروپا در درصد ارائه کمک‌های بشر دوستانه به میزان 3 میلیارد دلار از 2016-2017 م شده است، بویژه برای مهاجرینی که بیرون از اردوگاهها می‌باشند (European Commission, 2017, April). این کمیسیون از شروع بحران 664 میلیون دلار تسهیلات کمکی به آوارگان مقیم ترکیه اختصاص داده است. همچنین که کمیسیون مذکور در طرحی موسوم به " اورژانس ویژه امنیت اجتماعی¹" با اختصاص 348 میلیون دلار کمک‌های اجتماعی، جهت تأمین نیازهای روزانه یک میلیون مهاجر سوری در ترکیه گام‌هایی را برداشته است (European Commission, 2017, April).

لبنان

بر طبق برآورد آماری سال 2014 میلادی، لبنان کشوری است با جمعیت 4/8 حدود میلیون نفری؛ که پذیرای 1/146/445 نفر مهاجر سوری است (UNHCR, 2015C). درحال حاضر لبنان در ردیف کشورهای با بالاترین سرانه در پذیرش پناهجویان در جهان است (UNHCR Data Portal, 2016). هر چند که به نظر می‌رسد شمار آوارگان در خاک لبنان از دیگر کشورهای همسایه سوریه مانند ترکیه و اردن کمتر است، اما مشکل اصلی در کوچک بودن لبنان از نظر مساحت و جمعیت و ضعیف بودن اقتصاد آن است، جایی که شمار آوارگان سوری موجود در این کشور به اندازه یک چهارم ساکنان اصلی آن برآورد شده، غیرازاین - لبنان سال‌ها است پذیرای صدها هزار فلسطینی آواره است. بانک جهانی در پژوهشی، طی سال‌های 2012 تا 2014 میلادی و در نتیجه پیامدهای بحران سوریه، تولید ناخالص داخلی لبنان نزدیک به 3 درصد و به میزان هفت میلیارد و 500 میلیون دلار کاهش یافته و این کشور مبلغ 5 میلیارد و 100 میلیون دلار از بودجه خود را نیز از دست داده که یک میلیارد و 100 میلیون آن هزینه خدمات بهداشتی و آموزشی و سایر خدمات ارائه شده به آوارگان سوری بوده؛ این مسئله نیز در مجموع به افزایش بدهی عمومی این کشور به میزان 2 میلیارد و 600 میلیون دلار منجر شده است. اساساً، شرایط زندگی برای آوارگان سوری در لبنان - چندان رضایت بخش نیست، به طوری که - بیش از 70 درصد سوری‌های مقیم در لبنان از نظر اشتغال و معیشت زیر خط فقر زندگی می‌کنند (UNHCR, 2017). در مجموع،

بحران سوریه و ورود آوارگان این کشور به خاک لبنان، در طولانی مدت تاثیر شگرف خود را بر اقتصاد و امنیت و حوزه اجتماعی این کشور نشان خواهد داد.

اردن

هم‌اکنون 20 درصد از جمعیت 5 میلیونی اردن آوارگان سوری‌اند. طبق آمارها، بیش از 665 هزار نفر از آوارگان سوری در اردن به سر می‌برند. حدود 200 هزار نفر از پناهندگان سوری در کمپ الزعتری که بخش قابل توجهی از پناهجویان سوری را در خود جای داده است اسکان دارند. گزارش‌ها حاکی است که - از نظر بهداشت، غذا، درمان و امنیت آوارگان الزعتری به عنوان بزرگترین کمپ سازمان ملل، در شرایط نامطلوبی به سر می‌برند (UNHCR, 2017). همانند سایر کشورهای همسایه، معضلات اشتغال مزید بر علت شده است. یک مطالعه نشان می‌دهد که از هر 10 نفر سوری خارج از اردوگاه 9 نفر از آنها زیر خط فقر زندگی می‌کنند (UNHCR, 2016B, April 19). مضاف بر مشکلات اقتصادی، اردن با معضلات شدید کم‌آبی مواجه است. منابع سرانه آب این کشور 88 درصد زیر خط بین‌المللی فقر یعنی 1000 متر مکعب در سال است. اردن چهارمین کشور کم‌آب در جهان است که حتی آب آشامیدنی به اندازه کافی برای مردم خود هم ندارد (Bidinger, 2015). با این همه این کمکان در اردن و سایر مناطق آوارگان یا مشکلات زیادی مواجه هستند. برای بهبود نسبی این وضعیت، تا حالا ایالات متحده از طریق کمیساری عالی پناهندگان سازمان ملل (UNHCR) مبلغ 51 میلیون دلار به پناهندگان سوری مستقر در اردن کمک کرده است. همچنین که آمارهای اگوست در سال 2016 نشان می‌دهد که به کمک سازمان‌های بین‌المللی 26156 نفر از سوری‌های مقیم در اردن مجوز اشتغال قانونی در این کشور دریافت کردند (UNHCR, 2016 C, Sep 11).

عراق

عراق در کنار سوریه - هنوز هم یکی از کانون‌های بحران در خاورمیانه است. این کشور جلوتر از آنکه درگیر معضلات پناهندگان سوریه باشد، خود نیز با مشکلات زیادی از این ناحیه مواجه هست. در سال 2015 وضعیت انسانی و امنیتی عراق با ادامه درگیری‌ها در بسیاری از نقاط این کشور و در نتیجه جابه‌جایی بیش از 3 میلیون آواره عراقی پیچیده شده است. در کنار خیل جمعیت مهاجر عراقی به اقلیم کردستان، وضعیت موجود مهاجرین سوری را به لحاظ برابری امکانات و شرایط شغلی تحت فشار قرار داده است (3RP, 2016: 7). تا سال 2015 میلادی جمعیت پناهندگان سوری به عراق 250/000 هزار نفر اعلام شده است. این میزان از پناهند، 28 درصد جمعیت منطقه (کردستان) را تشکیل می‌دهد. غیر از این، جمع شدن این جمعیت از پناهندگان در یک جا، ادغامی از اقلیت و مذاهب مختلف (عرب و کرد سنی، مسیحی، یزیدی و...) را به وجود آورده است. این ادغام و یکپارچگی در نوع خود چالش برانگیز است. در کنار همه‌ی این مسائل؛ پناهندگان سوری بخصوص زنان و دختران در اینجا با مشکلاتی نظیر: خشونت‌های جنسی، ازدواج‌های اجباری و آدام‌ربایی مواجهه‌اند؛ بخصوص اینکه 75 درصد از مهاجرین را زنان و کودکان تشکیل می‌دهند. اجمالاً به عنوان یک راه حل، بخصوص در مناطق اقلیم کردستان سازمان ملل با اختصاص بودجه‌ای در سال 2015، به ارزش 846 میلیون دلار برای توسعه انسانی (اشتغال، امنیت غذایی، سرپناه مناسب، بهداشت و...)؛ 536 میلیون جهت آماده‌سازی زیرساخت‌ها اساسی (آب و برق، حمل و نقل و راه سازی و...) و در مجموع 1/4 میلیارد دلار اقداماتی را برای بهبود وضعیت آوارگان انجام داده است (Mustafa - Saaid, 2016).

مصر

بر طبق آمارهای سازمان جهانی آوارگان، حدود 135/000 نفر از آوارگان سوری در مصر ساکن‌اند (Grisgraber and Crisp, 2014: 3). برخی از منابع تعداد آوارگان سوری در مصر را بیش از 300 هزار نفر ذکر می‌کنند. همانند سایر کشورها، آوارگان سوری در مصر نیز وضعیت چندان رضایت بخشی ندارند. طبق گزارش سازمان عفو بین‌الملل، بسیاری از آوارگان سوری که به مصر پناه آورده بودند؛ تصمیم گرفته‌اند هرچه سریع‌تر خاک این کشور را ترک کنند. مصر ثبات ندارد، وضعیت اشتغال در این کشور بحرانی است. از سویی - پس از برکناری مرسی و از سال 2014 مصر پناهندگان سوری را بدون ویزا راه نمی‌دهد. این در حالی است که در دولت اسبق محمد مرسی پناهندگان سوری از امکانات مطلوب آموزشی و بهداشتی رایگان برخوردار بودند و نگاه به آنها همانند شهروندان مصری برابر بوده است (Fick, 2013). با روی کار آمدن دولت نظامی ژنرال سیسی فشار بر پناهندگان در پذیرش و صدور روادید دشوار شده، در نتیجه خیلی از آوارگان درصدد به صورت قاچاق از مصر خارج شوند. به طور اجمالی شرایط آوارگان سوری در مصر دارای تبعات اقتصادی (وضعیت شغل و معیشت) و امنیتی غیر شفافی برای آنها و دولت مصر است.

اتحادیه اروپا

امروزه، جهان غرب شامل بزرگترین مهاجرت اجباری مردم پس از جنگ جهانی است. در سال 2015 میلادی بیش از 1 میلیون مهاجر از سرتاسر دنیا به جهت زندگی و امکانات بهتر و دوری از خشونت‌ها، خود را به کشورهای اتحادیه اروپا رساندند (European Commission, 2016, Jun 20). برای نخستین بار در سال 2013 میلادی بود که 44 کشور صنعتی، اروپایی، آمریکای شمالی و اقیانوسه پذیرای مهاجرین سوری شدند که تعداد این مهاجرین به کشورهای متبوع حدود 56400 نفر ذکر شده است، این میزان نسبت به سال 2012م (25200 نفر) دو برابر و نسبت به سال 2011م (85000 نفر)؛ افزایش شش برابری داشته است (UNHCR, 2015D). در سال 2014 میلادی تعداد پناهندگان سوری در 44 کشور صنعتی به 149/600 نفر رسیده است (UNHCR, 2015C). از این 44 کشور صنعتی، 28 کشور شامل - کشورهای اعضای اتحادیه اروپا (EU)، آلبانی، بوسنی و هرزگوین، ایسلند، لیختن‌اشتاین، مونته‌نگرو، نروژ، صربستان، سوئیس، جمهوری سابق یوگسلاوی، مقدونیه و ترکیه، و همچنین کشورهای غیر اروپایی: استرالیا، کانادا، نیوزیلند، ژاپن، جمهوری کره، و ایالات متحده می‌باشد (UNHCR, 2015D).

بخشی از مهاجرین به اروپا عمدتاً از نیمه غربی مدیترانه به سمت جزایر ایتالیایی وارد اروپا می‌شوند. بخش عمده‌ای از آنها (حدود 40 هزار نفر) نیز از با ورود به یونان (اتحادیه اروپا) از طریق ترکیه و دریای اژه وارد می‌شوند (Heisbourg, 2016: 8)؛ این در حالی است که طی 15 سال گذشته 23 هزار نفر در مدیترانه، چه در حفاصل ترکیه و یونان و چه در حد فاصل آفریقا، ایتالیا و مالت و دیگر مسیرهای پر خطر جان خود را ازدست دادند.

نزدیک به 340 هزار مهاجر پناهجو از راه‌های گوناگون وارد مرزهای اتحادیه اروپا شده‌اند. مبدا ورودی بسیاری از آنها ایتالیا، یونان یا مجارستان بوده است. این رقم نسبت به مدت مشابه سال قبل 175 درصد افزایش یافته است. آمارهای نشان می‌دهد نشان می‌دهد که در سال 2015 م فقط به دو کشور یونان و ایتالیا به ترتیب 285/365 و 121/000 پناهنده سوری وارد شده است (International Research Committee, 2015: 9). در همین سال، بیش از 625 هزار نفر نیز، در خاک اتحادیه اروپا تقاضای پناهندگی کرده‌اند.

در ارتباط با موضوع پناهندگان باید بین کشورهای اروپای غربی و اروپای شرقی تفکیک قائل شد. در واقع، رویکرد کشورهای عضو اتحادیه اروپا به موضوع پناهندگان خاورمیانه و آفریقا با سایر دولت‌های اروپایی تفاوت دارد. در حالی که کشورهای بنه لوکس (هلند، بلژیک و لوگزامبرگ) سوئد، آلمان، اتریش، فرانسه و... با مسئله مهاجرین متعادل

یا حداقل محتاطانه برخورد می‌کنند. اما کشورهای بالکان غربی و کلاً کشورهای شرق اروپا نظیر جمهوری چک، لهستان و اسلواکی از مواضع خصمانه‌ای نسبت به ورود پناهندگان سوری برخوردارند و به صراحت برای پذیرش پناهندگان معیارهای قومی و دینی خاصی را مد نظر قرار می‌دهند. چنانکه رابرت فیکو نخست وزیر اسلواکی می‌گوید: «کشورش تنها پناهندگان مسیحی را به عنوان آواره می‌پذیرد و از پذیرش کشورهای مسلمان معذور است» (Lyman, 2015).

از سال 2013، سوئیس و فرانسه تنها کشورهای عضو اتحادیه اروپا بوده‌اند که ویزای بشردوستانه برای مردم سوریه صادر کرده‌اند. در مرحله نخست انگلیس مرزهای خود را بر روی پناهندگان بست؛ حتی کنترل‌های سختی اعمال می‌کرد، اما تحت تاثیر افکار عمومی این کشور نیز اعلام کرد 10/000 پناهجو را خواهد پذیرفت. آلمان به تنهایی 43 درصد از درخواست‌های پناهجویان را سازماندهی می‌کند. آلمان اعلام کرده که 1 میلیون پناهنده از سوریه، عراق و افغانستان را می‌پذیرد. بازار کار آلمان به علت پیری جامعه این کشور، استقبال گسترده‌ای از پناهجویان داشته است. آلمان در دولت ائتلافی خود تصویب کرده که در بودجه سال 2016، به میزان 2 میلیارد یورو برای کمک به کسانی که از کشورهای جنگ زده مثل سوریه به آلمان وارد می‌شوند، اختصاص دهد (Pearce, 2016: 10).

به‌طور کلی، سکونت و اشتغال مهاجرین برای کشور میزبان دارای آثار منفی و مثبت (بیشتر در کشورهای پیشرفته و صنعتی) توأم می‌باشد و به همین جهت مقاومت‌هایی از سوی دولت‌ها و شهروندان برای پذیرش پناهندگان و آوارگان وجود دارد. به عنوان نمونه، حضور تعداد انبوه پناهجویان در اروپا، بدهی‌های عمومی را به میزان تقریباً 69 میلیارد یورو در فاصله زمانی 2015 تا 2020 افزایش خواهد داد. حضور پناهجویان در این کشورها - در کوتاه مدت بار مالی بر منابع دولتی وارد می‌کند اما در عین حال تقاضای اقتصادی را افزایش می‌دهد. این اثرات در کشورهای آلمان، اتریش و سوئد بیشتر متمرکز است (Thomsen, 2016: 4). همچنین که پناهجویان قادرند فرصت‌های شغلی بیشتری را ایجاد کنند. نتیجه این روند، افزایش تقاضای خدمات و تولید است که خلاء ناشی از کمبود نیروی کار را پر خواهند کرد. همچنین که، تجربه نشان داده معمولاً نسبت به افراد بومی، مهاجرین به دستمزدهای کمتری هم رضایت می‌دهند (Thomsen: Ibid). اجمالاً، اتحادیه اروپا به دلیل قوانین سخت‌گیرانه و ماهیت جمع‌گرایانه این اتحادیه (یکپارچگی آن)، پناهندگان کمتری را از سوریه نسبت به کشورهای منطقه (اردن، ترکیه، لبنان، عراق و مصر) پذیرفته، ولی به مراتب نسبت به این کشورها قادر است امکانات بیشتری (اقتصادی و رفاهی، امنیتی و سیاسی) را در اختیار آنها قرار دهد.

ابعاد و بازتاب‌های بحران آوارگان سوری

بازتاب‌های اجتماعی

از نظر اجتماعی، آوارگی تبعات زیادی را به دنبال دارد. این تبعات می‌تواند سال‌ها گریبان‌گیر بخش عمده‌ی مردم سوریه مثل: عدم تحصیل کودکان، عقب ماندگی‌های فرهنگی و آموزشی، بیکاری جوانان و... شود. در حال حاضر بیش از 80 درصد مردم سوریه زیر خط فقر هستند. صندوق حمایت از کودکان سازمان ملل (یونیسف) اعلام کرد، بیش از نیمی از پناهجویان سوری مقیم کشورهای همسایه را کودکان تشکیل می‌دهند. 2/7 میلیون کودکان آواره سوری از تحصیل محروم‌اند و بیش از 4 میلیون کودک و زنان باردار سوری نیز به کمک‌های غذایی نیاز دارند. بیش از 80 درصد پناهندگان در کشورهای پذیرنده، به جای اسکان در کمپ‌های اردوگاهی، در مناطق شهری مستقرند. برنامه توسعه سازمان ملل¹ در سال 2014م. اعلام کرده است، هجوم این پناهندگان عملاً باعث شتاب در رشد نامنظم شهری

1. United Nations Development Program (UNDP)

شده است، که عملاً به دنبال آن افزایش تقاضای مسکن، بی‌تعدالی در ارائه خدمات و ناهمسانی در زیرساخت‌ها را باعث شده است. مناطقی که قبل از پناهندگی در کشورهای پذیرنده، جزو مناطق ضعیف و کم‌درآمدند (به عنوان مثال مناطق شمال اردن و لبنان در امتداد مرز سوریه) به تبع وضعیت بدتری پیدا کردند، زیرا این مناطق در امتداد مرز ظرفیت بیشتری از مهاجرین را در خود جای دادند (UNDP, 2014: 8). در لبنان به عنوان یک کشور با توسعه مناسب (تا قبل از مهاجرین)؛ از آنجایی که این کشور یکی از بزرگترین کشورهای مهاجرپذیر در جهان است، به نسبت وضعیت بدتر شده است (UNHCR, 2014A). از زمان جنگ سوریه، حدود 25 درصد به جمعیت لبنان افزوده شده که این به معنای آن است که حدود دو سوم جمعیت ساکن در این کشور زیر خط فقراند. اوضاع در اردن نیز وخیم است، از جمعیت 622/865 نفری آواره در اردن (در سال 2014)، حدود 80 درصد آنها در شهر و روستاها ساکن‌اند و همانند لبنان نیز دو سوم این جمعیت زیر خط فقرند. در ترکیه با افزایش تنش در این کشور وضعیت، بهتر از اینها نیست (UNHCR, 2014B). در عراق و مصر با وخامت در تغییرات امنیتی و چشم‌انداز سیاسی این کشورها، شرایط منفی بر زندگی پناهندگان حاکم است، درگیری‌های مسلحانه در عراق همانند: سوریه چشم‌انداز امنیتی، اجتماعی و اقتصادی پناهندگان را متأثر ساخته است. در مصر به رغم تعهدات اولیه دولت در فراهم‌آوری امکانات اولیه بهداشت و آموزش، با وجود تغییرات سیاسی در این کشور (جولای 2013م)، صدور روادید برای سوری‌ها که قبلاً توافق شده بود، لغو شده است، همچنین که خصومت نسبت به شهروندان سوری پس از تغییر رژیم در مصر افزایش یافته است (UNHCR, 2014B). به‌طور کلی بازتاب‌های اجتماعی بحران بر همه ابعاد اقتصادی، سیاسی، امنیتی و فرهنگی مردم سوریه در دو بعد داخلی و خارجی پیامدهای ناخوشایند بسیاری داشت.

بازتاب‌های اقتصادی

طبق گزارش کمیته توسعه اقتصادی و اجتماعی غرب آسیا در سازمان ملل «اسکوا» با ادامه بحران سوریه در سال 2015 بیش از 90 درصد مردم سوریه زیر خط فقر قرار می‌گیرند و خسارات وارده به بخش اقتصاد سوریه از ابتدای بحران (در نیمه مارس 2011) به 140 میلیارد دلار می‌رسد. بر طبق آمارهای بانک جهانی (2016) بیشترین خسارات مربوط به بخش‌های زیر ساخت‌های حیاتی مانند: بخش مسکن، آب و فاضلاب، و حمل و نقل و انرژی است (The World Bank, 2016, May, 24).

در ابعاد منطقه‌ای، تبعات اقتصادی بحران پناهندگان سوری بر همسایگان نیز قابل تأمل است. در اردن به واسطه - هجوم 630 هزار پناهنده سوری، این امکان وجود دارد که در آینده‌های نزدیک، این فشارها، نتایج بسیار بدی بر اقتصاد اردن بگذارد؛ کما اینکه تعدادی از شاخص‌های اقتصادی و اجتماعی در اردن نیز تصویر ترسناکی را از آینده اقتصادی این کشور ارائه می‌دهد. به عنوان مثال در سال 2013م، دولت اردن 81 / 4 میلیون دلار صرف هزینه‌های تحصیلی 87531 کودک سوری کرده است که رقم قابل توجهی است. این در حالی است که به منظور حفظ زیر ساخت‌های آموزشی، بودجه ثبت‌نام و تحصیل دانش‌آموزان سوری در اردن در سال 2015 میلادی به رقم بالای 250 میلیون دلار رسیده است (United Nations, 2015). دولت اردن همچنین در سال 2015 میلادی مبلغ 168 میلیون دلار برای خدمات بهداشتی و درمانی به مهاجرین سوریه ارائه داده است؛ غیر از اینکه به منظور حفظ زیر ساخت‌ها به منظور تعادل در عرصه تقاضاها، اردن 62 میلیون دلار به این امر اختصاص داده است که شامل: اجرای و تأمین شبکه‌های آب، برق و تأمین جاده‌ها و عمدتاً ساخت و سازهای عمران شهری است (Ministry of Finance, 2015). در لبنان، تنها 25 درصد کودکان آواره سوری در مدارس این کشور به تحصیل ادامه می‌دهند، در حالی که میانگین درآمد هر خانوار آواره سوری در لبنان به کمتر از 250 دلار در ماه می‌رسد؛ میزان هزینه‌های هر خانوار به بیش از 520 دلار رسیده است (Jordan's Department of Statistics, 2015). ترکیه نیز، تاکنون

میلیاردها دلار برای پناهندگانی که به این کشور وارد شده و جهت رفتن به کشور ثالث در این کشور اقامت گزیده‌اند کمک کرده است. از نگاه دولت ترکیه و رجب طیب اردوغان ترکیه از سال 2011 حدود 10 میلیارد دلار خرج آوارگان کرده است. علاوه بر این، افزایش تعداد پناهندگان گاه موجب افزایش قیمت مسکن و مواد غذایی در مناطقی از ترکیه شده و بر تنش حاکم بین پناهندگان و شهروندان افزوده است.

در مورد کشورهای اروپایی و آمریکا، وضعیت دو گانه هست به طوری که علاوه بر موارد مذکور، سیل هجوم این پناهندگان با رویکردی کاملاً متفاوت می‌تواند تأثیرات مثبتی بر جای بگذارد، چرا که در اکثر اقتصادهای پیشرفته اروپایی کمبود کارگران غیرماهر در واقع ممکن است کمک مثبتی به رشد اقتصادی این کشورها باشد. با این حال اقتصاد داخلی کشورهای اروپایی نیز متحمل هزینه‌هایی برای پناهجویان سوری شده است. آلمان 5 درصد از تولید ناخالص ملی خود را در سال‌های 2016-2017م. به این امر اختصاص داده است. اتریش پیشبینی کرده است، هزینه‌پناهجویان را از تولید ناخالص داخلی خود از 0/1 درصد در سال 2014 م. به 0/15 درصد در سال 2015 میلادی برساند و این میزان را تا سال 2016 به 0/3 درصد افزایش دهد. سوئد نیز به عنوان یکی از کشورهای مهم میزان، 0/9 درصد از تولید ناخالص داخلی خود را به امور پناه جویان سوری تعلق داده است. این میزان برای مجارستان به عنوان کشور ترانزیت منطقه شنگن 0/1 در سال 2015 و برای ترکیه 0/8 پیشبینی شده است. به-طور کلی اتحادیه اروپا 0/1 از تولید ناخالص داخلی خود (معادل 9/2 میلیارد دلار) را در سال‌های 2015-2016م. به این امر اختصاص داده است (OECD, 2015: 1-2).

بازتاب‌های امنیتی

آوارگان سوری در خود سوریه و اردوگاه‌های آنان که در کشورهای همسایه قرار دارد، یکی از مهم‌ترین پایگاه‌ها برای جذب نیروی تروریست‌ها و معارضین سوری به حساب می‌آیند. گروه‌های تروریستی عوامل خود را به همراه آوارگان به مناطق مختلف استقرار آنها می‌فرستند و حتی از داخل کشور پذیرنده، اقدام به جذب نیرو می‌کنند. حملات تروریستی در ترکیه و اردن مبین وجود چنین پیامدهایی است. این وضعیت توأم، دارای تبعات منطقه‌ای برای همسایگان و ماورای همسایگان؛ بخصوص دولت‌های اروپایی به سبب نزدیکی جغرافیای داعش به اروپا نیز قابل تبیین است (INDEPENDENT, 2016, October 24).

یکی دیگر از نگرانی‌های اروپایی‌ها این است که با توجه به این که بیشتر مهاجرین و پناهندگان از خاورمیانه و کشورهای اسلامی به سوی اروپا رهسپار می‌شوند، امکان تهییج و تحریک اسلام‌ستیزی در اروپا افزایش یابد. "مرکز تحقیقات پیو"¹ در نظرسنجی خود از شهروندان اروپایی نشان می‌دهد- که بسیاری از مردم اروپا (8 نفر از 10 نفر) نسبت به ورود پناهجویان به اروپا حساس و به شدت نگران‌اند. آنها معتقدند ورود پناهندگان به کشورهاشان، امکان حملات تروریستی را افزایش خواهد داد (Wike and et al, 2016). از طرفی گفته می‌شود، در نتیجه ورود پناهجویان، احتمال تصاعدی تقابل مذهبی در اروپا وجود دارد که می‌تواند به خارج از این قاره تسری یابد.

بازتاب‌های سیاسی

از میان پنج کشور اصلی همسایه سوریه که بخش اعظم پناهندگان را اسکان داده‌اند، کشورهای ترکیه، لبنان و عراق دچار بی‌ثباتی سیاسی هستند. حتی اردن نیز با وجود همه تمهیداتی که اندیشیده است، به نابسامانی سیاسی نزدیک است. اگر چه سیاست‌های این کشورها در قبال آوارگان متفاوت است، اما بهره‌برداری‌های سیاسی از سوی احزاب و همچنین گروه‌های تروریستی در این کشورها، می‌تواند به بروز بحران سیاسی بیانجامد. کشوری مانند لبنان که آوارگان

1. pew research center

را در اردوگاه‌ها اسکان نمی‌دهد و آن‌ها را در جامعه خود پذیرفته است، بیشتر از دیگران مستعد چنین بحران‌هایی‌اند. به‌ویژه آنکه اختلافات سیاسی احزاب در این کشور از تشکیل دولت جدید جلوگیری کرده و مدت‌هاست بیروت دچار نوعی خلاء سیاسی است. ترکیه نیز بعد از کودتای سال قبل و موج دستگیری تعداد زیادی از نظامیان، سیاسیون، وکلاء و بروز مخالفت‌هایی در داخل و خارج از وضعیت مناسبی برخوردار نیست. در عراق نیز وضعیت، شکننده ارزیابی می‌شود. توسعه تروریسم در این کشورها مهمترین دلیل برای توسعه بحران‌های موجود ارزیابی می‌شود.

بازتاب‌های فرهنگی

یکی از دیگر آثار متقابل پناهجویان بر کشورهای پذیرنده و تأثیرپذیری متقابل آنها از این کشورها، بحث اثرات فرهنگی مهاجران است. بسیاری از پناهندگانی که به کشورهای میزبان، بخصوص کشورهای اروپایی سفر می‌کنند؛ ممکن است پناهنده شوند و یا پس از رفع بحران به کشور خود بر می‌گردند. به طور مثال، آوارگانی که به اروپا سفر می‌کنند حتی در صورت بازگشت به کشورشان با آداب و رسوم کشور پناهنده شده آشنا شده و بخشی از رفتار و عقاید آنان را به داخل سوریه منتقل کرده؛ این موضوع بعدها می‌تواند مشکلات امنیتی، فرهنگی و حتی اقتصادی برای سوریه رقم بزند. از آن سو؛ چنانچه این مهاجرین در کشورهای میزبان بمانند و در همان کشور به تحصیل کار و ازدواج بپردازند، می‌توانند بافت جمعیتی آن کشور را به شدت متأثر سازند. با این همه، برخی از کشورهای اروپایی نظیر آلمان بسیار متمایل به مهاجرین است (Hockenos, 2016). کارشناسان مستقل اروپایی معتقدند اروپا بایستی به این واقعیت برسد که یک قاره چندفرهنگی مهاجرپذیر است که یا به دلایل بشردوستانه و یا برای رشد اقتصادی بایستی از مهاجران همچنان استقبال کند.

نتیجه‌گیری

هفتمین سال (2017م) از بحران، سوریه در حالی طی می‌شد که سوریه با کمک دوستان خود توانست غائله داعش را به پایان برساند. به نظر تهاجم نظامی در سوریه به پایان رسیده، اما تحولات خاورمیانه‌ای پسداداعش در عراق و سوریه را باید به آینده وا گذاشت. احتمالاً پس از این بحران، آمریکا، اسرائیل و رژیم‌های مرتجع عربی آغازگر بازی‌های نو در خاورمیانه و کشورهای هدف خواهند بود. با این حال سوریه و منطقه یکی از تراژدی‌های تلخ انسانی (از حیث بحران آوارگان) را در سرتاسر قرن حاضر تجربه کرده است. همان‌گونه بحث شد بحران مذکور که منجر به آورده شدن نیمی از جمعیت سوریه شده، دارای پیامدهایی بسیاری چه بر کشورهای پذیرنده و چه چالش‌هایی که متوجه آوارگان شده است، بوده. این بحران در دو سطح اثراتی را برجای گذاشت؛ سطح اول بحران، سرازیر شدن سیل جمعیتی بود که به سوی همسایگان گسیل شد و سطح دوم اثرات این مهاجرت بر مسائل دولت-ملت در سوریه و مسائل امنیتی برای این کشور که امکان وقوع آن در آینده هست. در سطح اول بی‌شک پناهنده شدن قریب به چهار الی پنج میلیون جمعیت سوری در کشورهای همسایه حداقل در کوتاه مدت اثراتی را بر اقتصاد و امنیت این کشورها برجای گذاشت؛ بخصوص اینکه اغلب همسایگان خود با مسایل حاد سیاسی، امنیتی و اقتصادی مواجه‌اند و از طرفی جمعیت برخی از آنها چون لبنان و اردن برابری می‌کرد. اما مسئله حادثه احتمالاً مربوط به خود پناهندگان و آینده دولت-ملت در سوریه است. در وهله نخست اینکه، این مهاجرت اجباری که توأم با مشکلات فراوان معیشتی، بهداشتی، مسکن، آموزش و پرورش و... بوده است، آسیب جدی هم برای جمعیت پناهنده و هم برای دولت سوریه به حساب می‌آید؛ چراکه طی این مدت آزرگی، که بسیاری از پناهنده‌ها قصد بازگشت دارند در یک خلاء نسبی از فرصت‌های آموزش و پرورش، داشتن شغل و معیشت مناسب و... محروم شدند و یا اینکه موقعیت‌های سابق خود را به کلی از دست دادند و یا از آن وضع مطلوب عقب ماندند که این مسئله ضمن واردآوردن بار سنگین روانی و مادی بر آنها، در بردارنده چالش‌های فراوان اقتصادی، امنیتی، سیاسی و... برای دولت سوریه هست. به طور اجمالی اگر چه جنگ در

سوریه به نظر پایان یافته، ولی تبعات اقتصادی و بخصوص انسانی بسیار آن تا مدتی پویایی و اثرات خود را بر این کشور حفظ خواهد کرد که از جمله آن مسئله آورگان داخلی و خارجی است.

کتابشناسی

1. حافظ‌نیا، محمدرضا، (1396)، اصول و مفاهیم ژئوپلیتیک، ویراست دوم، مشهد: انتشارات پاپلی؛
2. خان‌بیگی، سمانه (1392)، «تأثیر سیاست آمریکا و اروپا در قبال بحران سوریه بر اختلافات فراتلانتیک»، فصلنامه سیاست خارجی، سال بیست و هفتم، شماره 4، صص 1013-1036؛
3. زرقانی، سیده‌ادی، سجاسی؛ حمدالله و موسوی، زهرا، (1395)، درآمدی بر مهاجرت و امنیت، انتشارات انجمن ژئوپلیتیک ایران.
4. سلطانی‌نژاد، احمد، ابراهیمی، نبی‌الله و نجفی، مصطفی، (1395)، «منافع و ملاحظات قدرت‌های منطقه‌ای در بحران سوریه»، فصلنامه مطالعات سیاسی جهان اسلام، شماره پنجم، سال 17؛
5. سرفراز، فرشید، (1393)، «پناهندگی: مفهوم دگرگونی‌های تاریخی و جایگاه آن در نظام بین‌الملل کنونی»، اطلاعات اقتصادی - سیاسی، شماره 296؛
6. کاظمی، علی‌اصغر، (1373)، روابط بین‌الملل در تئوری و عمل، تهران: انتشارات قومس؛
7. کیوان‌مهر، میترا، (1377)، «آوارگان، زنده‌های بی‌زندگی»، مجله آزما، ش 1؛
8. لهسایی‌زاده، عبدالعلی، (1383)، نظریات مهاجرت، شیراز: انتشارات دانشگاه شیراز؛
9. هاگت، پیت، (1375)، جغرافیا، ترکیبی نو، جلد دوم، تهران: انتشارات سمت.
10. "A dark day for Europe': EU reaches agreement to send refugees back to Turkey despite legal concerns", NDEPENDENT, [Accessed October 24, 2016]. Available from: www.independent.co.uk
11. Amnesty International, (2014) , "Struggling to Survive: Refugees From Syria in Turkey". London: Amnesty International.
12. Bidinger, Sarah, et al, (2015), "Protecting Syrian Refugees: Laws, Policies and Global Responsibility Sharing", Boston University School of Law, Available from: https://www.bu.edu/law/central/jd/programs/clinics/international-human-rights/documents/FINAL_FullReport.pdf .
13. European Commission, (2017), "Turkey: Refugee crisis, European Civil Portion and Humanitarian Aid Operations", Available from: ec.europa.eu/echo/files/aid/countries/factsheets/turkey_syrian_crisis_en.pdf
14. European Commission, (2016), "European Civil Protection and Humanitarian Aid Operations", [Accessed Jun 21, 216]. Available from: ec.europa.eu/echo/refugee-crisis_en
15. Fakh, Ali, Marrouch, Walid, (2015), "The Economic Impacts of Syrian Refugees: Challenges and Opportunities in Host Countries, " [Accessed Nov 9, 2015]. Available from: journal.georgetown.edu/the-economic-impacts-of-syrian-refugees-challenges-and-op..
16. Fick, Maggie, (2013), "Egyptian welcome mat pulled out from under Syrian refugees", [Accessed Sep 12, 2013]. Available from: <https://www.reuters.com/.../syria...egypt-refugees/egyptian-welcome-mat-pulled-out-fr>
17. Grisgraber, Daryl, Crisp, Jeff, (2014), "Tough Times for Syrian Refugees in Egypt", Refugees international, [Accessed May 18, 2014]. Pp. 1-4.
18. Heisbourg, François, (2016) , "the Strategic Implications of the Syrian Refugee Crisis", Global Politics and Strategy, Vol. 57, No. 6.
19. Hockenos, Paul, (2015), "Refugees will change Europe for the better", [Accessed Oct 25, 2015]. Available from: america.aljazeera.com/opinions/2015/.../refugees-will-change-europe-for-the-better.ht..
20. "Iraq- Regional Refugee & Resilience Plan 2016-2017(3RP) ", Regional Refugee & Resilience Plan , Available from: www.3rpsyriacrisis.org/wp.../Iraq---Regional-Refugee-Resilience-Plan-2016-2017.pdf...

21. International Research Committee, (2015), "the Refugee Crisis in Europe and the Middle East", Available from: [//www.rescue.org/sites/default/files/document/.../irc2015_appealrefugeecrisis.pdf](http://www.rescue.org/sites/default/files/document/.../irc2015_appealrefugeecrisis.pdf)
22. Jordan's Department of Statistics, (2015), "Available from: enpi-seis.pbe.eea.europa.eu/.../jordan.../jordan.../20_Jordan%20Info%20Database.pdf
23. Lyman, Rick, (2015), "Eastern Bloc's Resistance to Refugees Highlights Europe's Cultural and Political Division", the New York Times, 2015, September 12.
24. Mustafa -Saaid, Hayder, (2016), "Syrian Refugees and the Kurdistan Region of Iraq", UNHCR Data Portal, Available from: data.unhcr.org/syrianrefugees/country.php?id=103
25. Najjar, Shereen ,(2016), "Regional Strategic Overview of Regional Refugee & Resilience Plan 2015-2016, In Response to the Syria Crisis", 3RP (regional refugee & resilience plan 2015-2016) in response to the Syria crisis.
26. OECD, (2015, Nov 8), "How will the refugee surge affect the European economy", Pp. 1-4, Available from: <https://www.oecd.org/.../How-will-the-refugee-surge-affect-the-European-economy>
27. Pearce, Caroline, (2016), "Germany and the Refugee Crisis: Practical Solutions", Political Consequences Department of Germanic Studies, and University of Sheffield.
28. The world bank, (2016, May 24), "The Importance of Planning Syria's Eventual Reconstruction", Available from: www.worldbank.org/en/.../the-importance-of-planning-syria-s-eventual-reconstructio...
29. Thomsen, Poul M, (2016), "The Refugee Surge in Europe: Economic Challenges", IMF (International Monetary Fund). January 2016
30. The Consequences of Egypt's Potential Military Engagement in Syria, Huffington post, [Accessed Des 7, 2016]. Available from: www.huffingtonpost.com/.../egypt-syria-military-engagement_us_58481afbe4b0b9fe
31. Thomsen, Poul M, (2016), "The Refugee Surge in Europe: Economic Challenges", IMF (International Monetary Fund). January 2016
32. UNHCR, (2017), "Syria Emergency" (Updated 16 February 2017), Available from: www.unhcr.org/syria-emergency.html
33. UNHCR Data Portal, (2016A), "Syria Regional Refugee Response, United Nations High Commissioner for Refugees, [Accessed June 1, 2016]. Available from: <http://data.unhcr.org/syrianrefugees/regional.php>.
34. UNHCR, (2016B), "Access to jobs improving for Syrian refugees in Jordan", [Accessed April 19, 2016]. Available from: www.unhcr.org/news/briefing/.../access-jobs-improving-syrian-refugees-jordan.html
35. UNHCR, (2016C), "Jordan: UNHCR Operational Update", [Accessed Sep 11, 2016]. Pp. 1-7.
36. UNHCR, (2015A), "Total number of Syrian refugees exceeds four million for first time, " [Accessed July 9, 2015]. Available from: www.unhcr.org/.../unhcr-total-number-syrian-refugees-exceeds-four-million-first-tim.
37. UNHCR, (2015C) , "Asylum Trends 2014: Levels and Trends in Industrialized Countries", Geneva: United Nations High Commissioner for Refugees.
38. UNHCR, (2015d), "War Stokes Further Growth in Forced Displacement in First Half of 2014", Press release. Geneva: United Nations High Commissioner for Refugees. <http://www.unhcr.org/54ac24226.html>
39. UNHCR, (2014A), " 2014 Syria Regional Response Plan Egypt Mid-Year", United Nations High Commissioner for Refugees.
40. UNHCR, (2014B), "2014 Syria Regional Response Plan Turkey Mid-Year", United Nations High Commissioner for Refugees.
41. United Nation, (2015), "Security Council, Alarmed by Depth of Syrian Crisis", Urges Greater International Support to Neighboring Countries Overwhelmed by Refugees, [Accessed April 24, 2015]. Available from: www.un.org/press/en/2015/sc11874.doc.htm
42. United Nations, (2014), "Hashemite Kingdom of Jordan", ministry of planning and international cooperation, jordan response plan 2015 for the syrian crisis, December 2014, Pp. 1-122.

43. NDP, (2014), "A Resilience-Base Development Response to the Syria Crisis", United Nations Development Programmer, Amman: United Nations Population Division, Regional Bureau for Arab States.
44. Wike, Richard, Stokes, Bruce and Simmons, Katie, (2016), "Europeans Fear Wave of Refugees Will Mean More Terrorism, Fewer Jobs", pew research center, [Accessed July 11, 2016]. Available from: www.pewglobal.org/2016/.../11/europeans-fear-wave-of-refugees-will-mean-more-ter...